

In gesprek met Gerard Koolschijn

Alleen wereldvreemdheid kan ons redden

Als je op zoek gaat naar de wortels van ons huidige mensbeeld, dan kun je bijna niet anders dan ook de Griekse filosofen raadplegen. Bij wie kan dat beter dan bij Gerard Koolschijn, bij uitstek dé vertaler van Griekse klassieke literatuur. Aangezien hij daarnaast ook als schrijver van onder andere *Geen sterfeling weet* en *Plato's oplossing voor de planeet* een duidelijke visie heeft op zijn eigen mensbeeld en de hedendaagse ontwikkelingen, leed het geen twijfel dat we hem een paar vragen dienden voor te leggen. Michiel Soeters ging met hem de dialoog aan met als kernvraag: wat hebben we nu in 2000 jaar westerse beschaving geleerd als het gaat om ons mensbeeld en de wijze waarop we ons tot elkaar verhouden?

Welk mensbeeld houden de klassieke filosofen ons voor en hoe verhoudt dat zich tot het uwe?

Gerard Koolschijn: "Klassieke filosofen hadden, net als moderne, tegengestelde mensbeelden. Ik begin liever bij het tweede deel van uw vraag, mijn eigen ervaring. Want die heeft bepaald wat ik van mensen denk, niet theorieën van anderen."

"Op school kreeg ik onevenredig veel Grieks, maar filosofen lazen we zelden en dan ging

het vooral om correcte vertaling, nauwelijks om de inhoud. Al die Griekse uren maakten het wel onontkoombaar meteen na mijn eindexamen (1963) naar Griekenland te liften. Daar was de natuur een grotere openbaring dan de ruïnes. Het land was nog voornamelijk agrarisch, afgezien van 'het kankergezwel Athene' – om met mijn leraar Nederlands te spreken, een vroege milieuactivist."

"In Nederland sloeg de welvaart toe. Het grote omhakken en plaveien in dienst van de auto

was begonnen, de industriële vergiftiging van de natuur, de vogelmoord. Overbevolking was er al langer, in de jaren 50 stimuleerde de regering emigratie. En dan Griekenland! Ongerepte dalen, prachtige dorpen, een zee vol bergachtige eilanden zonder havens, waar geen auto kon komen. Stille, ruimte. Ik ging er elk jaar heen.”

Over Gerard Koolschijn...

Gerard Koolschijn (1945) was leraar Latijn en Grieks en rector van het Haagse gymnasium Sorghvliet. Daarnaast vertaalde hij veel klassiek-Griekse literatuur, met name Plato en de tragedies. Over Plato publiceerde hij *Het democratische beest* (1990). Hij bewerkte Homerus' *Ilias* voor toneel (Toneelgroep Amsterdam, 1994), schreef de autobiografische roman *Geen sterveling weet* (2012) en bezorgde onder de titel *Natuurlijk bestaat God* een selectie uit brieven en dagboeken van de vroege milieuactivist His-sink. Onlangs verscheen *Plato's oplossing voor de planeet* (2017), een op de sociaal-politieke problematiek toegespitste versie van de vaak herdrukte bloemlezing *Plato, schrijver* (1987).
www.gerardkoolschijn.nl

“Op een van die reizen kreeg ik van een Amerikaanse trekker het boek *The Colossus of Maroussi*. De schrijver, Henry Miller, had in 1930 de Amerikaanse rattrace, die ‘air-conditioned nightmare’, vervuild voor een arm, maar vrij bestaan in Parijs. Dat leven beschreef hij in een hartstochtelijk persoonlijk boek, *Tropic of Cancer* (1934), dat in Engeland en de Verenigde Staten meteen werd verboden. Kort voor de Tweede Wereldoorlog werd hij door de Engelse schrijver Lawrence Durrell uitgenodigd naar Corfu te komen. Miller bleef een jaar in Griekenland en schreef de *Colossus* – een titel die niet slaat op een of andere antieke zuil, maar op een meeslepende Atheense verhalenverteller. Rode draad is de voortdurende botsing tussen Miller, in vervoering over de Griekse manier van leven, en uit Amerika teruggekeerde, rijk geworden Grieken, die afgaven op hun armzalige landgenoten onder de platanen. Het boek was even mijn bijbel.”

“Ik was 22 en wilde zelf schrijven. Het vertalen van Plato's hoofdwerk *De ideale staat* leek me een aardig begin. Daarin vond ik tot mijn verbazing de theoretische achtergrond bij wat ik van de wereld dacht. Zo kom ik dus bij het eerste deel van uw vraag. Verveel ik u?”

Dat wil ik niet zeggen. Ik blijf onverminderd nieuwsgierig.

“Mooi. Plato's *Ideale staat* is een dialoog, met zijn leraar Sokrates als hoofdpersoon. Zijn gesprekspartners geven een cynisch beeld van hoe mensen onder hun vernis van beschaving denken. In zijn hart zou iedereen vinden: als je gelukkig wilt worden moet je meedogenloos streven naar macht en de machtelozen uitbuiten. Verhalen over godsdienst en moraal zouden maar bakerpraatjes zijn, een poging van de zwakken om de sterken in toom te houden. Hun standpunt illustreren ze met het sprookje over Gyges' onzichtbaar makende ring. Als de 'goede' mens zo'n ring kreeg zou hij niet meer van de 'slechten' verschillen. Ook hij zou in winkels wegpakken wat hij wilde, op straat zijn vijanden een mes tussen

de ribben steken en huizen binnendringen om vrouwen te verkrachten. Alleen de angst voor betrapting en bestraffing zou mensen van zulke misdaden afhouden. Verder was er niets op tegen."

Wat stelde Plato daartegenover?

"Hij laat Sokrates uitleggen waarom zo'n levenshouding op een denkfout berust. Hij wil aantonen dat ieder mens erbij gebaat is zichzelf te beheersen en dat het grootste slachtoffer van misdaad eigenlijk de misdadiger zelf is. Voor zijn bewijs heeft hij meer dan 300 bladzijden nodig. Ik kan alleen maar twee dingen noemen die mij onmiddellijk aanspreken."

"Punt één.

Plato ontwerpt de eerste psychologische typologie uit de geschiedenis.

Zijn formuleringen lijken simpel,

maar dat geldt evengoed voor Freud – op wiens oedipuscomplex hij trouwens vooruitloopt.

Hij onderscheidt in de menselijke psyche drie elementen: verstand, wil en begeerte. Om een concreet voorbeeld te geven vergelijkt hij de mens met een mythologisch monster, samengesteld uit verschillende dieren. Van buiten lijkt hij wel een mens, maar eigenlijk zit alleen in het hoofd een mensje. In de borst schuilt een leeuw en in het onderlijf een veelkoppige draak – denk aan ons 'reptielenbrein'. Op grond van het element dat in die ogenschijnlijke 'mens' overheerst onderscheidt hij nu drie menstypen. Het wetenschappelijke type, waarbij dat mensje in het hoofd de baas is. Het ambitieuze of wilskrachtige type, beheerst door de leeuw. En het materialistische type, in de macht van de draak met al zijn koppen. Tot dit laatste type behoren verreweg de meeste mensen. Daarom wordt het nog in drie subtypen verdeeld: het zuinige, het genietende en het verslaafde. De hele typologie past Plato ook toe op staatsvormen, maar dat voert nu te ver. Wel is het aardig te vertellen dat de democratie het een na laagste subtype is, op de rand van verslaving. En daar bevinden we ons nu op de wereld, en niet alleen op de rand,

maar ver erover, stikkend in ons plastic, snakkend naar lucht."

U bent het dus eigenlijk met Plato eens?

"Hij beschrijft wel drie belangrijke hoofdlijnen in menselijk gedrag, lijkt me. Maar belangrijker vind ik het tweede punt dat me aansprak. Zijn onderscheid tussen twee soorten intelligentie. Dat is voor mij de kern van zijn filosofie. En ook essentieel voor alles wat nu op de aardbol gebeurt. Plato stelt de objectief werkende intelligentie van de wetenschapsmens tegenover de egoïstische intelligentie van de zakenman, die hij 'de gewiektheid' noemt. De eerste is vrij van eigenbelang, de tweede

louter eigenbelang. De eerste is gericht op het algemene in mens en natuur, de gewiektheid richt zich alleen

op de eigen korte termijn."

Globalisering is geen humanisering

"Alles is Plato eraan gelegen die gewiektheid uit te schakelen bij het voeren van politiek beleid. Zo hoopt hij de destructieve kant van de menselijke natuur in bedwang te houden om daadwerkelijk een algemeen belang te kunnen behartigen. Bijna de helft van zijn *Ideale staat* is gewijd aan opvoeding en onderwijs, die zowel mannen als vrouwen moeten opleveren die in staat en ook bereid zijn hun intelligentie in dienst te stellen van de samenleving. In de tien jaar lange opleiding staat training in abstractie centraal. Plato stichtte daarvoor de eerste universiteit uit de geschiedenis, waar boven de poort stond: 'Zonder wiskunde geen toegang'. De kleine groep dertigjarigen die de hele studie wist te voltooien kreeg daarna nog vijf jaar psychologie en logica, met als hoofdonderwerp het al dan niet gelukkig functioneren van mens en maatschappij. Aan Plato's universiteit kon je in elk geval niet, zoals nu in Groningen, afstuderen op de beste manier om afzetgebieden in China te vinden."

Dat klinkt allemaal behoorlijk wereldvreemd. Hoe kan dit ooit iets betekenen voor de huidige wereldproblemen?

“Alleen het wereldvreemde kan ons redden. Langetermijnbeleid is onze laatste kans. Nu is de macht in handen van de grote bedrijven, gericht op de kortetermijnbelangen van hun aandeelhouders. Politici zijn niet meer dan stromannen. Juist in een democratie kunnen de kortzichtige gewieksten makkelijk, zoals Plato het uitdrukt, ‘met als lokaas het genot profiteren van de domheid’. Want zodra democratische politici aanstalten maken de lange termijn serieus te nemen worden ze weggestemd door een meerderheid die wil blijven consumeren wat de mensen met behulp van reclame wordt aangesmeerd.”

Houdt u hier een pleidooi voor afschaffing van de democratie?

“Ik zal die vraag beantwoorden, maar eerst iets anders. De Duitse filosoof Fichte heeft een theorie geopperd die bekend is geworden door zijn jongere tijdgenoot Hegel. De menselijke geschiedenis zou een dialectisch proces zijn, waarin een bepaalde maatschappelijke toestand als een ‘these’ werkt die een ‘antithese’ oproept, waarna de twee zouden opgaan in een compromis, de ‘synthese’.”

“De these van onze tijd is Hitler, en alles wat hij heeft aangericht. De antithese is de poging na de Tweede Wereldoorlog universele rechten van de mens in verdragen vast te leggen en de nakoming daarvan wereldwijd af te dwingen. Net als Hitlers meedogenloze these is het naïeve idealisme van universele rechten doorgeslagen. Het is de hoogste tijd voor de synthese. Maar die laat op zich wachten omdat de gewieksten er baat bij hebben ons zand in de ogen te strooien met iets wat erop lijkt: globalisering. Maar globalisering is geen humanisering. Het is een vrijbrief om produc-

ten, niet mensenrechten te verspreiden. Het brengt geen betere toekomst, maar sterkere verslaving.”

“Nu de democratie. De Griekse filosoof Protagoras, een oudere tijdgenoot van Sokrates, legde al uit dat er geen absolute ethische waarheid bestaat. Ieder kiest zijn eigen goed en kwaad. Er is geen argument om ‘Het Goede’ van bovenaf op te leggen. De overheid krijgt alleen een tijdelijke volmacht om ons gedrag te sturen. Helaas is een democratische regering afhankelijk van de gemanipuleerde meerderheid die kiest voor genot op korte termijn – wat de ondergang van onze leefwereld betekent.”

“Internationaal is de democratisering nog niet zo ver, gelukkig, al hebben we een begin gemaakt met het opgeven van soevereiniteit. Het idee van universele rechten op wereldschaal is een blinde vlek. Het is dwaasheid alle landen, democratisch geregeerd of niet, georganiseerd of niet, gelijk recht van spreken te gunnen en de beslissing over de eigen toekomst uit handen te geven.”

Onze grootste en enige
uitdaging is de aardbol
te beschaven

“Natuurlijk hebben de koloniserende landen boter op hun hoofd. Zo hebben ze bijvoorbeeld een groot deel van Afrika zijn oorspronkelijke manier van leven ontnomen en met hun producten en ongecontroleerde subsidies het bestaan daar volkomen ontregeld. En nu is dat Afrika een bedreiging, door zijn gebrek aan organisatie en overproductie van mensen. Hetzelfde geldt voor een land als Brazilië. Wij kunnen ons niet veroorloven het Amazone-woud als een louter Braziliaanse kwestie te beschouwen. Onze wereld staat op het spel en die moeten we verdedigen, zoals we dat bij een militaire aanval zouden doen. Maar niet met geweld. Een nieuw soort kolonisatie is nodig. Grootscheepse subsidie zou kunnen volstaan om langetermijnbeleid af te dwingen,

mits het gebruik van het geld streng wordt gecontroleerd. Maar dan moeten de welvarende landen, die nu zelf de grootste vervuilers zijn, wel eerst zichzelf aan banden leggen. Ze zullen een oplossing moeten vinden om hun levensgevaarlijke, immorele groei om te buigen in een forse welvaartsstap terug.”

Wat u daar zegt zal niet door iedereen in dankbaarheid aanvaard worden.

“Voor dankbaarheid is het te laat. We zijn aan onszelf verplicht het heft in handen te nemen en dreigingen aan te pakken, zoals we ook onszelf moeten aanpakken. Je hoort nu wel zeggen dat onze grootste uitdaging in de ruimte ligt. Belachelijke, kleinzielige zelfoverschatting. De ruimte onttrekt zich aan ons voorstellingsvermogen. De mens zou met zijn vuile vingers al van de maan af moeten blijven. Onze grootste en enige uitdaging is de aardbol te beschaven. Alleen in Nederland al besteden we een miljard aan kerstinkopen terwijl miljoenen kinderen op de planeet honger lijden en honderden miljoenen in vervuilde krotten leven zonder een begin van voorzieningen die wij elementair noemen.”

“In 1968, toen ik Plato’s *Ideale staat* begon te vertalen, werd door wetenschapsmensen en verstandige politici de Club van Rome opgericht. Vier jaar later verscheen hun bekende rapport *Grenzen aan de groei*. Wat is daarop gevolgd? Vijftig jaar dove oren, politiek gekonkel, ontkenning. In die tijd dacht ik: we

moeten aan onze kleinkinderen denken. Nu denk ik aan onze kinderen. En eigenlijk al aan wat ik zelf misschien nog moet beleven.”

Heeft 2000 jaar westerse beschaving ons dan niets geleerd?

“Beschaving? We hebben geleerd elkaar in steeds grotere aantallen te vernietigen. De Grieken telden nog in duizenden oorlogsdoden. Napoleon maakte er honderdduizenden van. En onze zogenaamde ‘voortgang’ stelt ons nu in staat om binnen een minuut miljoenen af te slachten. De machtigste man op aarde pocht op zijn kernbommen als een kleuter. Beschaving nul.”

Wat kunnen we volgens u dan nog doen?

“De Griekse filosoof Epicurus ried mensen al aan zich in een tuin terug te trekken, daar sober te leven en zich verder nergens mee te bemoeien. Kunnen we individueel de onoverzienbare problemen van overbevolking en vervuiling te lijf gaan? Met wat zonnepanelen op ons Hollandse dak? Als tegelijk onze politieke leiders denken dat zeven euro vliegbelasting – twee koppen koffie – zoden aan de dijk zet? Het enige wat in onze democratie rest is stemmen op de Partij van de Dieren, en uitgelachen worden door de gewieksten.” ■

[Interview met Gerard Koolschijn, door Michiel Soeters.](#)